

UDC: 351.851

DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-1\(21\)-203-219](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-1(21)-203-219)

Марчук Олена Олександрівна,
студентка 4-го курсу кафедри соціології
та політології Національного авіаційного
університету, 03058, м. Київ, просп. Кос-
монавта Комарова, 1, тел.: +38 (095) 565
53 11, e-mail: lyssapaxnete@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7323-1385

Марчук Елена Александровна,
студентка 4-го курса кафедры соци-
ологии и политологии Национального
авиационного университета, 03058,
г. Киев, просп. Космонавта Комаро-
ва, 1, тел.: +38 (095) 565 53 11, e-mail:
lyssapaxnete@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7323-1385

Marchuk Olena Oleksandrivna,
student of the 4 course of the Department
of Political Science and Sociology, National
Aviation University, 03058, Kyiv, Prosp. Kosmonavta Komarova, 1, tel.: +38 (095) 565 53
11, e-mail: lyssapaxnete@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7323-1385

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ У БЕЗПЕКОВОМУ КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Анотація. Проаналізовано процес трансформації соціальної відповідальності Української держави. Визначено основні тенденції трансформації соціальної відповідальності у глобалізованому світі. Проаналізовано основні архетипи Українського народу, що прямо чи опосередковано впливають на реалізацію соціальної відповідальності, а саме архетипи свободи, землі та бідності. Визначена проблема колективної безпеки, що полягає у її зв'язку із демократією. Представницька демократія знаходиться у стані кризи, актуалізується пряма демократія з орієнтацією на принципи гуманізму, культурної толерантності та взаємоповаги. Визначена необхідність оптимального поєднання лібералізму та демократії для забезпечення соціальної відповідальності сучасної держави. Досліджено основні аспекти суспільної

свідомості, що призводять до недієвості існуючих державних програм. Визначено, що небажання значної частини українців активно працювати для забезпечення суспільного інтересу виявляється у free rider, що суттєво стримує розвиток соціальної відповідальності.

Представлено основні нормативні документи України, в яких затверджено принципи соціальної відповідальності. Встановлена потреба врахування локальної спеціалізації соціальної відповідальності. Виявлена причина недієвості європейської моделі соціальної відповідальності у реаліях українського суспільства, що полягає у її відповідності архетипам європейських країн, що відрізняються від властивих українцям. Доведена необхідність активної участі держави у реалізації корпоративної соціальної відповідальності. Представлено рекомендації щодо зміни нормативної бази та політики держави у співпраці з бізнесом для забезпечення соціальної відповідальності. Визначено провідну роль корпоративної соціальної відповідальності бізнесу для впровадження європейських цінностей у процеси розвитку українського соціуму. Охорона здоров'я, освіта, інновації, АТО та інфраструктура є основними напрямками реалізації корпоративної соціальної відповідальності в Україні.

Ключові слова: соціальна відповідальність, архетипний підхід, колективна безпека, демократія, корпоративна соціальна відповідальність, архетип свободи.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА В КОНТЕКСТЕ БЕЗОПАСНОСТИ ГЛОБАЛЬНОГО МИРА: АРХЕТИПНЫЙ ПОДХОД

Аннотация. Проанализирован процесс трансформации социальной ответственности Украинского государства. Определены основные тенденции трансформации социальной ответственности в глобализированном мире. Проанализированы основные архетипы Украинского народа, которые прямо или опосредованно влияют на реализацию социальной ответственности, а именно архетипы свободы, земли и бедности. Определена проблема коллективной безопасности, которая заключается в ее связи с демократией. Представительская демократия находится в состоянии кризиса, актуализируется прямая демократия с ориентацией на принципы гуманизма, культурной толерантности и взаимоуважения. Определена необходимость оптимального сочетания либерализма и демократии для обеспечения социальной ответственности современного государства. Исследованы основные аспекты общественного сознания, делающие неэффективными существующие государственные программы. Определено, что нежелание значительной части украинцев активно работать для обеспечения общественного интереса проявляется в феномене free rider, который существенно задерживает развитие социальной ответственности.

Представлены основные нормативные документы Украины, в которых утверждены принципы социальной ответственности. Установлена по-

требность учета локальной специализации социальной ответственности. Обнаружена причина неэффективности европейской модели социальной ответственности в реалиях украинского общества, заключающаяся в ее соответствии с архетипами европейских стран, которые отличаются от собственных украинцам. Доведена необходимость активного участия государства в реализации корпоративной социальной ответственности. Представлены рекомендации по изменению нормативной базы и политики государства в сотрудничестве с бизнесом для обеспечения социальной ответственности. Определена ведущая роль корпоративной социальной ответственности бизнеса для внедрения европейских ценностей в процессы развития украинского социума. Охрана здоровья, образование, инновации, АТО, а также инфраструктура являются основными направлениями реализации корпоративной социальной ответственности в Украине.

Ключевые слова: социальная ответственность, архетипный подход, коллективная безопасность, демократия, корпоративная социальная ответственность, архетип свободы.

TRANSFORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE MODERN STATE IN CONTEXT OF SECURITY OF THE GLOBAL WORLD: THE ARCHETYPICAL APPROACH

Abstract. In this article, the process of transformation of social responsibility of the Ukrainian state was analyzed. The main tendencies of the transformation of social responsibility in the globalized world are identified. The basic archetypes of the Ukrainian people that directly or indirectly influence the realization of social responsibility, namely the archetypes of freedom, land, and poverty, are analyzed. The problem of collective security, which is linked to democracy, has been identified. Representative democracy is in a state of crisis, and direct democracy is being updated with an orientation towards the principles of humanism, cultural tolerance and mutual respect. The necessity of an optimal combination of liberalism and democracy to ensure the social responsibility of the modern state is determined. The basic aspects of social consciousness that lead to the inactivity of existing state programs are investigated. The unwillingness of a large part of Ukrainians to actively work for the public interest is reflected in the free rider phenomenon, which significantly hinders the development of social responsibility is determined.

The main normative documents of Ukraine, which approved the principles of social responsibility, are presented. The necessity to take into account the local specialization of social responsibility has been established. The reason of weak European model of social responsibility in the realities of Ukrainian society, that is compliance with archetypes of European countries that differ from our own is defined. The necessity of active participation of the state in the realization of corporate social responsibility has been proved. The recommendations on the basis of the regulatory framework and policies of the state in cooperation with business

for providing of social responsibility are presented. The leading role of corporate social responsibility of business in the implementation of European values in the Ukrainian society is determined. Health care, education, innovation, АТО (Anti-Terrorist operation in the east of the country) and infrastructure are the main areas of corporate social responsibility.

Keywords: social responsibility, archetypical approach, collective security, democracy, corporate social responsibility, archetype of freedom.

Постановка проблеми. Сучасний світ є безпрецедентним прикладом швидкої трансформації та глобалізації. Нові дані з'являються кожної секунди. Ті знання, що у Середньовіччі були притаманні освіченій людині, зараз вивчаються підлітками у школі. Кожен може за допомогою новітніх технологій дістати речі, книги тощо з іншого куточку світу. Соціальні конструкти оновлюються із меншою швидкістю та глобальністю. Поряд з тим, на нашу думку, актуальними для українського соціуму наразі є питання соціальної відповідальності та безпеки. Адже саме ці два елементи можуть допомогти нашому суспільству зберегти свої кордони та об'єднатися задля розбудови сильної та могутньої країни. Ми пропонуємо розглянути динаміку трансформації соціальної відповідальності Української держави. На нашу думку, наявна наразі система соціальної відповідальності державного та громадського апаратів демонструє свою недовірність. Спроби державної влади закликати громадськість до дій знаходять малий відгук, так само як і спроби громадськості притягнути державних чиновників до відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що сам

термін “соціальна відповідальність” виявляє характер та спрямованість наукового знання, необхідного для дослідження даного процесу, в соціології проблемі соціальної відповідальності приділено недостатньо уваги, а наявні дослідження вирізняються фрагментарним аналізом окремих аспектів соціальної відповідальності. У ході дослідження використано результати дисертаційних робіт Безрукової О. [1] та Горбової Ю. [2], в яких проаналізовано явище соціальної відповідальності за допомогою соціологічного підходу. Також методологічно цінними стали результати досліджень, висвітлені у публікаціях Шульги М. [3], який розглядає відповідальність у зв'язку зі свободою. У матеріалах конференції “Public Policy for Corporate Social Responsibility” [4] було простежено зв'язок держави та бізнесу з питань соціальної відповідальності.

Мета статті. Проаналізувати трансформацію соціальної відповідальності Української держави в безпековому контексті глобального суспільства за допомогою архетипного підходу. Ми вважаємо, що виявлення справжніх (не нав'язаних) архетипів українського соціуму яскраво покаже чи притаманна українцям соціальна відповідальність і допоможе

найбільш чітко визначити правильні та хибні аспекти сучасного способу її актуалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В рамках сучасної ситуації, що склалася в Україні, АТО, на перший план у здійсненні будь-яких соціальних взаємодій і комунікацій висунуто питання безпеки. Соціологічний словник визначає безпеку як “стан, коли народ (держава) може суверенно, без втручання і тиску ззовні вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального, економічного і політичного розвитку” [5]. Тобто для українців актуальним є забезпечення сталого розвитку держави. Оскільки концепція сталого розвитку підтримується і розвивається переважною більшістю держав світу, ми вважаємо доречним розглядати проблему цієї статті на глобальному рівні.

Для адекватного сталого розвитку, в ході якого гармонійно розвиваються усі три зазначені вектори, необхідною умовою є соціальна відповідальність як держави, так і людей. В цій роботі ми зосередимо увагу також на соціальній відповідальності окремого публічного управлінця, оскільки вважаємо, що діяльність державного апарату починається з окремо взятого індивіда.

“Відповідальність соціальна — міра відповідності дій соціальних суб’єктів (особистостей, соціальних груп, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам. Відповідальність соціальна обумовлена закономірностями суспільного життя, специфічними зв’язками між людьми та іншими соціальними

суб’єктами, що вимагають від людей виконання певних обов’язків. Відповідальність [...] є засобом підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної справедливості, вдосконалення суспільних відносин” [6].

Характер діяльності кожного індивіда, а в подальшому і більших груп людей, обумовлюється становленням особистості індивіда та суспільною свідомістю. Оскільки становлення людини є надто індивідуальним процесом, ми зосередимо увагу на суспільній свідомості. Суспільна свідомість є вираженням суспільної діяльності щодо перетворення світу і включення у систему факторів суспільно-історичного процесу. Архетипи найбільш суттєво впливають на становлення особистості та суспільну свідомість, що, в свою чергу, виявляється у формуванні соціальної системи регуляції соціальних відносин загалом, та соціальної відповідальності зокрема. Дослідження взаємозв’язків між архетипами та соціальними процесами можуть допомогти виявити тенденції їх розвитку в майбутньому, оскільки цінності, закладені в архетипах реалізуються протягом довгого періоду та формують моделі соціальних відносин у суспільстві.

Для розуміння соціальної відповідальності за допомогою архетипного підходу необхідно визначити, які саме архетипи притаманні українцям.

Архетип — це образ спільного колективного досвіду людства; це несвідомий зміст, який змінюється і стає усвідомленим та сприйнятим, зміненим під впливом індивідуаль-

ної свідомості, на поверхні якої він виникає [7].

Найбільш вагомими архетипами Українського народу є:

1) архетип землі — “Земля — наша мати, всіх годує”; високий рівень довіри до “неньки землі” зумовлений наявністю родючого чорнозему та багатих природних ресурсів, що допомагали українцям переживати важкі часи;

2) архетип особистої свободи — “Життя не має ціни, а воля дорожча за життя”; основа волелюбного духу українців, що спрямовує їхню діяльність;

3) архетип матері — “Україна — мати, за неї треба головою стояти” — уособлює Жінку, Україну; цей архетип визначає шанобливе ставлення до жінки та прагнення захищати Батьківщину;

4) архетип долі — “Із щастя та горя скувалася доля”; зумовлює панування ірраціонально-героїчних вчинків за потреби та пасивності в повсякденності;

5) архетип бідності — “Голий розбою не боїться”; реакція на пограбування та знищення від набігів кочовиків, а також панщину, коли український селянин працював на своїй землі, проте не був її власником.

Становлення та засвоєння архетипів українського суспільства відбулося у темпоральному розрізі. Сучасний стан українського суспільства зумовило територіальне розміщення України, тривала відсутність власної держави та перебування у складі інших держав. Протягом всієї історії Україна зазнавала впливу та орієнтувалася на два полярні вектори: проєвропейський та проро-

сійський. Така ситуація призвела до певних суперечностей у характері українців. Про українців М. Гоголь писав: “дивовижно зіштовхнулись дві протилежності, дві різнохарактерні стихії: європейська обережність та азійська безтурботність, простодушність та хитрість, сильне дієве начало та превеликі лінощі й млість, потяг до розвитку й досконалості й бажання вдаватись таким, що зневажають досконалість” [8].

Український народ має багату історію, але ми розглянемо її з часу становлення державності. Підвищення продуктивності праці, соціальне розшарування, перехід землі у власність окремих сімей, загроза нападу кочових племен стали передумовами формування держави Київської Русі у VIII–IX століттях. Київській Русі були притаманні певні особливості, що відрізняли її від держав європейського феодалізму, а саме мінімальна влада князів над боярами, торгівля та міста відігравали надважливу роль в життєдіяльності держави, а також існувало вільне селянство, яке працювало на власній землі і сплачувало данину.

Після розпаду Київської Русі у XIV ст. на теренах сучасної Західної України поширилося таке суспільне явище як панщина — примусове й безплатне виконання підданими певного обсягу робіт у господарстві власника [9]. Закони та численні привілеї надані литовськими князями та польськими королями призвели до масової залежності селян від феодалів. У XVI–XVII столітті ситуація загострилася тому, що селяни були змушені відпрацьовувати панщину 5–6 днів на тиждень, що мало

наслідком збідніння та розорення селян, їх масові втечі на Запорізьку Січ, а також викликало масові селянські протести. І хоч селянсько-козацькі повстання 1648–1676 років послабили систему, проте знищити її не вдалося. Навіть більше, у XVIII ст. панщина поширюється й на Лівобережну (Слобідську) Україну. На Галичині, Буковині та Закарпатті відбулося скасування панщинних обов'язків у 1848 році після селянської реформи та революції у Австрії. Лівобережна Україна звільнилася від кріпосного права пізніше, у 1861 році.

У радянський період ситуація в країні не покращилася: відбувалося розкуркулення, колективізація та спотворення властивих Українському народові цінностей, насаджування ідей комунізму та геноцид у вигляді голодомору 1932–1933 років.

Все це стало частиною “душі” українців. Одним із визначальних архетипів українського суспільства є архетип свободи (“У кожного своя доля і свій шлях широкий”, “хоч голі, аби на волі”, “душу й тіло ми положим за нашу свободу”). Він спричиняє неприйняття нав'язаного ззовні авторитету, прагнення відмежуватися від соціуму, а також утверджує сподівання на власні сили, здібності та розум, власну ініціативу, що реалізується передусім у родинному житті. Саме вплив певною мірою латентного архетипу волелюбності суттєво відрізняє українську націю від інших й у часи глибоких соціальних криз спричиняє трансформацію психо-поведінкової реакції “*vita minima*” (“зачаєне” існування, відступ “у себе”, уникнення близького

контакту зі світом) на “*vita maxima et heroica*” (авантюрно-козацький тип реакції: тотальна мобілізація духовних і матеріальних ресурсів, героїчний супротив навіть ціною власного життя). Архетип свободи виявлявся в історії України в існуванні козацької держави, національної революції 1648–1676 років, селянські повстання та бунти, Революція Гідності тощо) [10]. Варто додати і те, що завдяки землі та індивідуальній господарській роботі на ній, що не вимагала колективних зусиль, українці у своїй переважній більшості не готові до боротьби з довіллям та соціальними негараздами, значною мірою соціально маргінальні, пасивні, уникають відповідальності, не втручаються у розв'язання зовнішніх щодо їх родини проблем. Тож розв'язання соціальних проблем ніколи не були пріоритетом для українця, основна увага — власне домогосподарство, особистий достаток [11] (“моя хата скраю, нічого не знаю”).

Будучи тривалий час частиною Російської імперії та у складі СРСР українцям насаджували принципи колективізму та патріархату, що кардинально відрізнялися від історично усталених архетипів Українського народу. І хоч Україна є незалежною державою уже 27 років, український соціум все ще знаходиться в стані кризи системи цінностей та дезорієнтації. На сьогодні Український народ, шляхом акцій радикального громадянського протесту обрав європейську орієнтацію розвитку.

Згідно із даними КМІС за 2017 р., у випадку референдуму 49 % опитаних українців проголосували б за вступ до Європейського Союзу,

28 % — проти та 23 % не визначилися або не брали б участі [12]. Отже, тенденція зближення з Європою зберігається. Для України європейська інтеграція означає здобуття таких переваг, як створення надійних механізмів стабільності, безпеки, зростання темпів технологічної модернізації, доступ до інформації, підвищення рівня науки, активізація співпраці у боротьбі зі злочинністю, використання європейських фондів для економічного зростання, залучення інвестицій тощо.

Європейські цінності є базовими для впровадження сталого розвитку в Україні. Однією з основних цінностей в європейських країнах є відповідальність, в тому числі і соціальна. Прикладом для наслідування може бути Франція, яка у 2017 р. прийняла закон про корпоративну соціальну відповідальність, що зобов'язує компанії країни аналізувати ризики для працівників та навколишнього середовища, впроваджувати соціальні програми щодо захисту прав і свобод людини, навколишнього середовища [13]. Німеччина — ще одна держава, що співпрацює із бізнесом з питань соціальної відповідальності, а саме у 2016 р. уряд створив проект “CSR — Made in Germany”, згідно з яким, будь-який продукт, що виробляється чи послуга, що надається гарантовано відповідають ініціативи корпоративної соціальної відповідальності [14].

Наразі в Україні дослідження соціальної відповідальності стає актуальнішим через загострення економічної, соціальної та екологічної ситуації спричиненої прийнятими раніше без урахування довгостро-

кових наслідків рішеннями. В сучасному суспільстві відбувається трансформація соціальної відповідальності у кількох напрямках:

1) відповідальність виходить за межі держави, окремого соціуму та переноситься на все людство, тобто відбувається процес глобалізації відповідальності;

2) екологізація відповідальності суспільства;

3) актуалізація відповідальності перед майбутнім;

4) якісна зміна характеру відповідальності, перехід із технократичної мотивації в гуманістичну, соціально орієнтовану [1].

Рівень соціальної відповідальності держави є показником ефективності державного управління та ступенем розвитку соціальної, демократичної держави. Зрозуміло, що відповідати за свою діяльність повинна не тільки держава, а й всі громадяни перед державою та перед собою, але саме державна влада як гарант безпеки, законодавчий та виконавчий органи має першою змінитися та поширити принципи соціальної відповідальності у громадянське суспільство, оскільки кожен соціальний суб'єкт (держава, організації, бізнес, громадяни тощо) виконує різні соціальні функції. Важливими функціями держави, що реалізують соціальну відповідальність, є створення ефективної системи соціальних гарантій для людей із різних прошарків суспільства, забезпечення особистої безпеки громадян, підтримка безпечного стану навколишнього середовища, забезпечення умов для розвитку тощо.

Базовою цивілізаційною цінністю у сучасному світі є колективна без-

пека. При цьому важливим аспектом проблеми колективної безпеки є її зв'язок з демократією. Наразі маємо підстави констатувати про певну кризу представницької демократії у світі та, відповідно, актуалізацію прямої демократії (від елітаризму – до егалітаризму; від домінування експертного знання – до належного врахування і значущості “людського” знання). Проте ключовими орієнтирами розбудови сучасної глобальної системи є аксіологічні пріоритети гуманізму, культурної толерантності та взаємоповаги, що пов'язано із соціальною відповідальністю, в тому числі. Сучасна цивілізаційна система цінностей передбачає постійне наближення всіх держав, народів і спільнот світу до єдиних гуманітарних стандартів, що в своїй феноменологічно-аксіологічній основі мають загальнолюдські цінності.

Світова цивілізація відзначалася постійним домінуванням у ній двох основних принципів: раціоналізму та принципу моральної свободи індивіда. Для свободи необхідно, щоб особа почувала себе частиною спільноти, вірувань та історії (в тому

числі, і міфологізованої). На думку А. Перотті, лише узгодженість між духом, свободою та розумом може захистити від занепаду духу свободи – *у призмі оптимістичного погляду на здатність суспільства поєднувати раціональне мислення, свободу та (новий) погляд на культурні цінності* [15].

Останніми роками реактуалізувалася ідея про те, що інтереси плюралістичного суспільства та громадянського суспільства повинні мати пріоритет над інтересами держави. У цьому контексті розвивається політична філософія навколо двох засадничих ідей, що лежать в основі сучасної розвиненої демократії (таблиця):

1) гарантування свободи особистості і захист громадян від надмірного державного втручання (лібералізм);

2) забезпечення соціальної справедливості та захисту публічного інтересу (демократія).

Відтак, у контексті зростання розриву між дуже багатими і дуже бідними, одним із завдань розвитку людства, є *вирішення проблеми*

Порівняння аксіологічного змісту лібералізму та демократії

Лібералізм	Демократія
Свобода	Рівність
Гетерогенність і спонтанність	Соціальна цілісність
Самовпевненість і недисциплінованість, що породжуються свободою	Прагнення до гармонії та єдності
Всебічний плюралізм	Незначне відчуття плюралізму
У центрі політичної уваги – індивід	В центрі політичної уваги — суспільство як система
“Процедурна” демократія – важливим постає правильність процесу і механізмів здійснення політики	Демократичний суб'єкт зацікавлений в результатах здійснення політики та максимально можливому забезпеченні публічного (суспільного) інтересу

оптимального поєднання лібералізму і демократії. Саме розв'язання цієї проблеми найтісніше пов'язане із питанням забезпеченням соціальної відповідальності сучасної держави.

Український соціолог М. Шульга вважає, що соціальна відповідальність — це сформована здатність і готовність соціального суб'єкта усвідомлювати наслідки власних дій, своєї активності, визнавати їх результатом власного свідомого вільного вибору і прийнятих рішень. При цьому важлива не тільки готовність суб'єкта визнавати наслідки, а й його налаштованість і здатність у ситуації вибору приймати самостійні рішення, а не ухилятися від них. Отже, відповідальність є зворотною стороною свободи. Тільки там виникає відповідальність, де є свобода волевиявлення суб'єкта, де останній має можливість і здатний робити вибір, а значить — йти на ризик [3].

І хоч для соціально відповідальної поведінки певного суб'єкта потрібна свобода, про необхідність самої відповідальності говорять менше. Як вже було з'ясовано українському суспільству властивий архетип свободи, проте ця свобода має індивідуальну спрямованість та виключення відповідальності не тільки за зовнішню та внутрішню діяльність держави, але й за власне життя. Дані моніторингу Інституту соціології НАН України за 2014 рік свідчать про те, що *44 % українців вважають, що те, як складеться їхнє життя здебільшого залежить від зовнішніх обставин, а не від них самих.* Якщо ж говорити про управління державою, то у 2018 році *53,2 % опитаних українців вважають, що не несуть ніякої*

особистої відповідальності за те, хто є Президентом у країні, а отже, не вважають себе відповідальними за обраний ним шлях розвитку демократії [16].

Іншою стороною свободи у проблемі соціальної відповідальності є довіра на всіх рівнях суспільства як один одному, так і довіра організаціям та владі. Довіра детермінує характер соціальних відносин, сприяє інтеграції та сталому розвитку суспільства, оскільки саме довіра уможливорює застосування нових організаційних форм та засобів, прискорює та робить простішим процес прийняття рішення, його реалізацію [2]. В українському суспільстві дуже гостро стоїть питання довіри, оскільки властиві нашому народу архетипи землі та свободи виявляються саме в недовірі іншим та покладанні тільки на власні сили. І хоч у 2014 році українці об'єдналися для захисту особистої безпеки громадян та захисту території, рівень довіри до звичайних людей поступово знижується — про таку довіру відзначили 73 % опитаних у 2017 році та 68 % — у 2018 році. Довіра до таких соціальних інститутів як уряд та Президент так само залишається на низькому рівні — 10 % респондентів у 2017 році та 11 % — у 2018 році довіряють уряду, 14 % і 16 % відповідно — довіряють Президенту [17].

Недовіра українців державі та бізнесу виявляється також у такому соціально-економічному явищі як free rider — це особи чи компанії, що користуються перевагами, за які вони не платять або які вони не заробили [18]. Проблема free rider стосується також суспільного блага. Державні

програми та акції компаній, що реалізують свою соціальну відповідальність зі збільшенням витрат та зменшенням ефективності своєї діяльності через людей, які намагаються використати на “повну” безкоштовні товари чи послуги. Отанні організуються для отримання допомоги соціально незахищеним верствам населення тому, що не вірять у безкорисність такої діяльності, а також вважають, що мають право (і це правда, тому що заборонити їм не можна), виправдовуючи свою поведінку соціальною нерівністю, адже вони беруть блага у тих, у кого їх дуже багато. І це вагома проблема, оскільки не отримуючи результату від своєї діяльності, компанії менш охоче організують подібні проекти. Іншим виявом даної проблеми в Україні є несплата податків, приховування доходів (так звана, зарплата в конверті) та корупція, оскільки простіше заплатити одній людині, аніж організувати свою діяльність відповідно усім наявним правилам та стандартам, відповідно до актуальних нормативних вимог. Українці позитивно ставляться до несплати податків тому, що недовіряють державному апарату та не бачать змін і благ, які повинні організуватися на ці податки. Проте це лише поглиблює проблему через так зване замкнуте коло, адже не отримуючи кошти до бюджету держава не може фінансувати необхідні для країни проекти і зміни не відбуваються.

Принципи соціальної відповідальності держави в Україні представлені у Конституції України (КУ) (ст. 64, про права й свободи людини й громадянина; інші статті КУ ча-

стково (прямо чи опосередковано) відтворюють вимоги щодо прав людини, навколишнього середовища, трудових відносин тощо) [19] та на рівні Кодексів і Законів України у всіх сферах (наприклад, у споживчій сфері щодо якості продукції, регуляції відносин між виробниками і продавцями тощо) [20; 21].

Соціальна відповідальність держави реалізується у двох площинах:

1) внутрішній: охорона праці, стабільність заробітної плати, стабільність праці, впровадження інновацій, відповідні умови праці, соціальне страхування, гендерна рівність, соціальний діалог, зниження плинності кадрів тощо (Конституція України; Кодекс законів про працю; Господарський Кодекс України; Закони України “Про охорону праці”; “Про відпустки” [19; 22–25]);

2) зовнішній: співпраця з місцевими громадами, сприяння малому та середньому бізнесу, зниження корупції, розвиток громадянського суспільства, зниження ризиків у діяльності компанії, охорона навколишнього середовища, соціально відповідальне інвестування та інше (Конституція України; Закони України “Про екологічний аудит”; Закон України “Про забезпечення санітарного й епідеміологічного благополуччя населення”; “Про охорону навколишнього оточуючого середовища” [19; 26–28]).

І хоч в Україні впроваджено нормативно правову базу для забезпечення соціальної відповідальності, але в більшості випадків закони не працюють, оскільки враховують соціальну актуальність без врахування ментальних особливостей укра-

їнського соціуму. Україна повинна створити власну модель соціальної відповідальності тому, що європейська модель не працюватиме через неповну відповідність викликам українських реалій, світоглядним засадам, архетипам українського суспільства. Про необхідність локальної специфіки корпоративної соціальної відповідальності науковці говорили на конференції “Державна політика та корпоративна соціальна відповідальність” у 2003 р. На думку учасників конференції, необхідно проводити більше досліджень на загальноукраїновому рівні щодо умов формування ролі бізнесу в суспільстві. Корпоративна соціальна відповідальність по-різному розуміється у всьому світі, це залежить від культурно-історичних обставин та вимагає локально специфічних та культурно орієнтованих рішень. Розуміння корпоративної соціальної відповідальності залежить від орієнтації уряду, а також від рівня впливу бізнесу на політику. Державний сектор повинен відігравати більш активну роль у корпоративній соціальній відповідальності, і хоч досить складно досягти партнерських відносин та синергії між бізнесом та державою їх співпраця є необхідною. *Державна повинна брати на себе відповідальність там, де не готові брати участь компанії.* Було запропоновано такі рекомендації:

1) забезпечення ефективного управління та організація бізнес-простору, що заохочує корпоративну соціальну відповідальність (КСВ), а саме, уряд повинен забезпечити функціонування законів та регуляторних структур, створити

ефективні механізми надання державних послуг;

2) створення ради чи агентства, що сприятиме розвитку КСВ та моніторингу за КСВ діяльністю як державного, так і приватного секторів;

3) чітке формулювання очікувань бізнесу щодо КСВ та розробка векторів розвитку відповідно до очікувань;

4) усунення корупції та заохочення прозорості у відносинах між урядом та бізнесом, особливо у сфері природних ресурсів, таких як нафта, водні ресурси та корисні копалини;

5) надання податкових пільг та застосування інших механізмів заохочення, щоб компанії вбачали КСВ не як витрати, а як вигоду;

6) створення стратегії КСВ та залучення бізнесу у роботу уряду щодо даної стратегії;

7) зосередження уваги на проблемі КСВ у малих та середніх підприємствах, а також способах впровадження КСВ у країнах із слабкою інформованістю широкої громадськості та браком капіталу [4].

Останніми роками в Україні все ж відбувається низка якісних соціальних змін. Держава делегувала частину своїх обов’язків щодо соціальної відповідальності бізнесу, який сам стає зацікавленим у вирішенні соціальних проблем та підвищенні соціального благополуччя. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні реалізується у таких напрямках:

- охорона здоров’я: підприємства об’єднуються з благодійними фондами для допомоги окремим людям, що потребують фінансів для лікування, проводять різноманітні акції для збору коштів на закупів-

лю необхідного обладнання у державні лікарні. Наприклад, компанія Comfy — один із найбільших рітейлерів на ринку техніки та електроніки України, у травні кожного року проводить акцію, у якій 10 грн із кожного проданого смартфона компанія передає благодійному фонду Kiddo;

- освітні проекти: компанії співпрацюють зі школами, університетами, створюють курси та надають гранти. Таким чином, вони забезпечують собі майбутніх спеціалістів, підвищують кваліфікацію своїх співробітників та допомагають талановитій українській молоді навчатися за кордоном, а потім реалізовувати здобуті знання в Україні. Наприклад, фонд Віктора Пінчука створив стипендіальну програму “Завтра.UA”, яка є першою приватною загальнонаціональною програмою з підтримки талановитої молоді;

- підтримка інноваційної діяльності: українські компанії пропонують різноманітні гранти для реалізації інноваційних стартапів, що пропонують талановиті українці, оскільки це допомагає оптимізувати витрати, підвищити ефективність підприємства чи створити новий прибутковий бізнес;

- допомога АТО: український бізнес швидко відреагував на критичну ситуацію, що має місце на Сході України та допомагає українським військовим, починаючи із закупки військового спорядження, техніки, закінчуючи наданням робочих місць ветеранам АТО та реабілітацією постраждалих;

- інфраструктурні проекти: бізнес зацікавлений у вдосконаленні міста, його інфраструктури, тому що, на-

приклад, внесок у покращення стану автомобільних доріг та прокладання нових транспортних шляхів робить логістику компаній дешевшою та ефективнішою [29].

Висновки. Український соціум прагне соціального прогресу, поглиблення якісних соціальних змін. Для цього необхідні конкретні дії. Сучасні плани розвитку нашого суспільства не завжди враховують особливості менталітету українців, вважаючи що ми можемо прогресивно розвиватися за неорганічними (вторинними, на основі досвіду інших країн) стратегіями. Звісно, йти протоптаною доріжкою легко, але неефективно, оскільки для робочої моделі соціальної відповідальності повинні бути враховані споконвічні українські архетипи землі, свободи та матері тощо. Необхідно поступово, із урахуванням національних особливостей, змінювати суспільну свідомість до щоденного публічного дискурсу, адже тільки діалог та особиста відповідальність усіх громадян, включно із державними чиновниками та підприємцями може привести до позитивних трансформацій демократії в країні та інтеграції до європейського простору. Волелюбним та недовірливим українцям поки складно зрозуміти важливість і користь соціальної держави, соціально відповідального бізнесу, але саме завдяки останнім в Україні таки формується національна модель соціальної відповідальності. Український бізнес бере на себе ініціативу та реалізує соціальні програми у різних сферах життєдіяльності соціуму. Проте у ході дослідження була доведена необхідність активної

участі держави для регулювання та підтримки корпоративної соціальної відповідальності шляхом внесення змін до національного законодавства, що матиме безпосередній позитивний вплив на сталий розвиток держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрукова О. А. Соціальна відповідальність в сучасному українському суспільстві: соціологічна концептуалізація та досвід емпіричного дослідження: дис. докт. соц. наук : 22.00.04. Київ, 2015. 427 с.
2. Горбова Ю. С. Соціологічний контекст практик корпоративної соціальної відповідальності в Україні: дис. канд. соц. наук: 22.00.004. Київ, 2017. 202 с.
3. Шульга М. Уявлення населення про соціальну відповідальність. Українське суспільство 1992–2014. Моніторинг соціальних змін : зб. наук. праць, 2014. Вип. 1/15. Т. 1. С. 186–195.
4. Public Policy for Corporate Social Responsibility: зб. матеріалів електронної конференції, 7–25 червня 2003. 66 с. URL: <http://web.worldbank.org/archive/website01006/WEB/IMAGES/PUBLICPO.PDF> (дата звернення: 25.10.2019).
5. Безопасность. Энциклопедия социологии: веб-сайт. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/301/%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9E%D0%9F%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%AC> (дата звернення: 29.10.2019).
6. Відповідальність соціальна. Філософський словник соціальних термінів / Ред. В. П. Андрущенко (кер.), В. С. Бакіров, М. І. Бойченко та ін., 3-тє вид., допов. Харків : Р.И.Ф., 2005. С. 141–142.
7. Юнг К. Г. Архетип и символ. М.: Ренессанс, 1991. 299 с.
8. Воропай О. Звичаї українського народу. К.: Мале видав. підприємство “Оберіг”, 1991. Т. 1. 449 с.
9. Грабовська І. Українська ментальність крізь призму ХХ століття. Пам’ять століть. 2000. № 1/2. С. 3–13.
10. Гордійчук О. О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2018. Вип. 1. С. 15–19.
11. Панщина. Енциклопедія історії України: веб-сайт. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTE RMS=0&S21STR=Panschyna (дата звернення: 29.10.2019).
12. Геополітичні орієнтації жителів України: Європейській Союз, Митний союз, НАТО (лютий 2017 р.): веб-сайт. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=689&page=1> (дата звернення: 25.10.2019).
13. French National Assembly Adopts Corporate Duty of Vigilance Law, 2017: веб-сайт. URL: <https://www.csrandthelaw.com/tag/france/> (дата звернення: 11.11.2019).
14. “CSR Made in Germany” Label: веб-сайт. URL: <http://hi4csr.com/en/blog/%E2%80%9Ccsr-made-in-germany%E2%80%9D-label/> (дата звернення: 11.11.2019).
15. Перотті А. Виступ на захист полікультурності. Вид-во Ради Європи. 1994. С. 128.
16. Моніторинг’2018: основні тенденції змін громадської думки: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/monitoring2018-osnovni-tendentsiizmin-gromadskoi-dumki> (дата звернення: 25.10.2019).

17. Довіра соціальним інститутам, грудень 2018 р.: веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=817&page=1> (дата звернення: 25.10.2019).
18. FREE RIDER: веб-сайт. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/free-rider> (дата звернення: 3.11.2019).
19. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. с. 141.
20. Кодекси України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/t21> (дата звернення: 25.10.2019).
21. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991. Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 30, ст. 379.
22. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
23. Господарський кодекс України від 16 січня 2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20. № 21–22. Ст. 144.
24. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992. Відомості Верховної Ради України. 1992, № 49. Ст. 668.
25. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 2. Ст. 4.
26. Про екологічний аудит: Закон України від 24 червня 2004. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45. Ст. 500.
27. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.
28. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 26 червня 1991. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
29. Лучшие практики социально ответственного бизнеса. Focus: веб-сайт. Режим доступу до ресурсу: <https://focus.ua/responsible/401147> (дата звернення: 11.11.2019).

REFERENCES

1. Bezrukova O. A. (2015). *Sotsialna vidpovidalnist v suchasnomu ukrainському suspilstvi: sotsiologichna kontseptualizatsiia ta dosvid empiychnoho doslidzhennia* [Social responsibility in modern Ukrainian society: sociological conceptualization and empirical research experience]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Horbova Yu. S. (2017). *Sotsiologichnyi kontekst praktyk korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini* [The sociological context of corporate social responsibility practices in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Shulha M. (2014). *Uiavlennia naselennia pro sotsialnu vidpovidalnist* [Public perceptions of social responsibility], *Ukrainske suspilstvo 1992–2014. Monitorynh sotsialnykh zmin – Ukrainian society 1992-2014. Monitoring of social changes*. (Vol.1). (pp. 186–195) [in Ukrainian].
4. Petkoski, Dj., & Twose, N. (Eds). (2003). *Public Policy for Corporate Social Responsibility*. Proceedings of Global e-Conference. Retrieved from <http://web.worldbank.org/archive/website01006/WEB/AGES/PUBLICLICPO.PDF> [in English].
5. Bezopasnost. *Entsiklopediia sotciologii* [Encyclopedia of sociology]. (n.d.) <https://dic.academic.ru/contents.nsf/socio/> Retrieved from <https://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/301/%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9E%D0%9F%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%AC> [in Russian]

6. Andrushhenko, V., Bakirov, V. & Bojchenko, I. (2005). *Filosofskiyi slovnyk sotsialnykh terminiv [Philosophical dictionary of social terms]* (3rd ed). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Jung, K. (1991). *Arhetip i simvol [Archetype and symbol]*. Moscow, Renesans [in Russian].
8. Voropai, O. (1991). *Zvychai ukraïnskoho narodu [Customs of the Ukrainian people]* (Vol.1). Kyiv, Oberih [in Ukrainian].
9. Hrabovska I. (2000). Ukrainska mentalnist kriz pryzmu XX stolittia [Ukrainian mentality through the prism of the XX century], *Pamiat stolit – Memory of the ages*, 1/2, 3–13 [in Ukrainian].
10. Hordiichuk, O. (2018) Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti: sotsialno-filosofskiyi analiz [Archetypes of Ukrainian mentality: a socio-philosophical analysis], *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Philosophical Sciences*, 1, 15–19 [in Ukrainian].
11. Panshchyna. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of history of Ukraine]. Retrieved from http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Panschyna [in Ukrainian]
12. Heopolitychni oriientatsii zhyteliv Ukrainy: Yevropeiskiyi Soiuz, Mytnyi soiuz, NATO (2017) [Geopolitical orientations of Ukrainian citizens: European Union, Customs Union, NATO]. Retrieved from <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=689&page=1> [in Ukrainian].
13. Corporate Social Responsibility and the Law. (2017). French National Assembly Adopts Corporate Duty of Vigilance Law. Retrieved from <https://www.csrandthelaw.com/tag/france/> [in English].
4. Harmonization and implementation of Corporate Social Responsibility EU Directives. (2016). CSR Made in Germany Label. Retrieved from <http://hi4csr.com/en/blog/%E2%80%9Ccsr-made-in-germany%E2%80%9D-label/> [in English].
15. Perotti, A. (2001). *Vystup na zakhyst polikulturalnosti [Speech in defense of multiculturalism]*, Lviv, Kalvariia [in Ukrainian].
16. Monitorynh 2018: osnovni tendentsii zmin hromadskoi dumky (2018) [Monitoring 2018: the main trends of public opinion change]. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/monitoring2018-osnovni-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki> [in Ukrainian].
17. Dovira sotsialnym instytutam (2018) [Trust in social institution]. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=817&page=1> [in Ukrainian].
18. Free rider. Cambridge Dictionary. (n.d.) <https://dictionary.cambridge.org/>. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/free-rider> [in English].
19. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
20. Kodeksy Ukrainy [The Codes of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/t21> [in Ukrainian].
21. Zakon Ukrainy “Pro zakhyst prav spozhyvachiv” [The Law of Ukraine “On the protection of consumer rights”]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Re-

- trieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> [in Ukrainian].
22. Kodeks zakoniv pro pracyu [The labor Code]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukrainian].
 23. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
 24. Zakon Ukrainy “Pro okhoronu pratsi” [The Law of Ukraine “On labor protection”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> [in Ukrainian].
 25. Zakon Ukrainy “Pro vidpustky” [The Law of Ukraine “On Vacations”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80/stru> [in Ukrainian].
 26. Zakon Ukrainy “Pro ekolohichniy audit” [The Law of Ukraine “On environmental audit”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>. [in Ukrainian].
 27. Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naseleennia” [The Law of Ukraine “On ensuring the sanitary and epidemic well-being of the population”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> [in Ukrainian].
 28. Zakon Ukrainy “Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho sere-dovyshcha” [The Law of Ukraine “On environmental protection”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> [in Ukrainian].
 29. Sait zhurnalu “Focus” [Site of journal “Focus”]. Luchshie praktiki social’no otvetstvennogo biznesa (2018). <https://focus.ua/>. Retrieved from <https://focus.ua/responsible/401147> [in Russian].